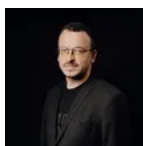

Akmens, zeme, asins. Baltā traģēdija “Indulis un Ārija” Latvijas Nacionālajā teātrī

Toms Treibergs TVNET kultūras redaktors

2025. gada 24. septembris

Iepriekšparedzamībai mākslā ir divējāda daba: tā var garlaikot un laupīt jaunatklāsmes prieku, taču tā var arī gandarīt un apstiprināt zināmu pieņēmumu svaru un iedarbīgumu. Kad augusta sākumā uzzināju, ka režisore Indra Roga ķērusies klāt Raiņa lugai “Indulis un Ārija”, vēl bija pāragri spriest, kurš no diviem aspektiem realizēsies pašā iestudējumā Latvijas Nacionālajā teātrī.

Luga “Indulis un Ārija” sarakstīta trimdā Šveicē, Kastaņolā. Domāt par šo darbu autors sācis ap 1906. gadu, kad dzejnieks pievērsa pastiprinātu uzmanību Latvijas vēsturei, īpaši notikumiem 13. gadsimtā. Dzejnieks un dramaturgs bija iecerējis plašu Latvijas vēsturei veltītu lugu ciklu, traģēdiju “Indulis un Ārija” skatot kā iespējamu turpinājumu tām idejām, kuras risinātas lugā “Uguns un nakts” (1905). Traģēdijas tapšanā nozīmīgi bijuši gan latviešu, gan vācu avoti, par kuriem liecina veiktās atzīmes Raiņa personīgās bibliotēkas grāmatās.

Rainis Kastaņolā ap 1909. gadu. Autors nezināms. FOTO: ARHĪVA FOTO/TVNET KOLĀŽA

Vācu literatūras avotu ietekme daļēji izskaidro lugā izmantoto vietvārdu un cilšu nosaukumu rakstību, piemēram, Embote (Embūte) un kūri (kurši). Taču jau pavisam konkrēts pamudinājums pievērsties lugā risinātajam sižetam Rainim izrādījās

rakstnieka, literatūrvēsturnieka un folklorista Jēkaba Lautenbaha-Jūsmaņa sarakstītā luga "Indulis un Ārija", kas publicēta 1911. gadā. Tā bija paredzēta Rīgas Latviešu teātra repertuāram, tādējādi draudot ar konkurenci Jaunā Rīgas teātra vērienīgajam Raiņa "Uguns un nakts" iestudējumam, kura pirmizrāde notika 1911. gada janvāra beigās.

Darbu pie traģēdijas "Indulis un Ārija" teksta [Rainis](#) aizsāka 1911. gada marta sākumā, kad tapa lugas pirmais cēliens. Sākotnējā variantā autors lugu pabeidza tā paša gada novembra sākumā. Pēc tam teksts paralēli tika gatavots gan iestudējumam Jaunajā Rīgas teātrī, to īsinot, gan publicēšanai Anša Gulbja apgādā Pēterburgā.

Dzejnieks minējis, ka lugas darbības laiks ir "kūru brīvības karš ap 1243. gadu" – tie ir notikumi, kas risinās Kurzemē un saistīti ar Livonijas krusta karu ceturto posmu, kuru iezīmē vācu bruņinieku iebrukums Baltijā un cīņas ar lietuviešu un kuršu ciltīm. Lugas fabula: Kuldīgas komtura [i] Berneka fon Hērena meita Ārija nonāk kuršu un lietuviešu gūstā pēc baltu cilšu zaudētas kaujas. Tā kā zaudējums likumsakarīgi sev līdzi nes vēlmi pēc atriebības, rodas doma izmantot Āriju par ķīlnieci sarunās ar vāciešiem. Taču veikli izdomāto darījumu apgrūtina kāds neparedzēts apstāklis: krietnais un veiksmīgais kuršu vadonis Indulis un ar ne-baltisko skaistumu un grāciju apveltītā Ārija iemīl viens otru, kas Induli virza uz cēlu rīcību, atdodot Āriju viņas tēvam, kurš apmeties vācu iekarotajā Embūtes pilī. Pie pils vārtiem Indulis nespēj atstāt Āriju, taču nespēj arī ilgstoši palikt starp vāciešiem, kaut gan tiek gatavota kuršu kristīšanas ceremonija un Induļa un Ārijas kāzas. Indulis atstāj pili un atgriežas pie kuršiem, vēlāk viņam seko arī mīļotā, taču abi tiek ierauti jaunos karojošo pušu konfliktos.

Lai iedzīvinātu šo, no mūsdienu skatupunkta teiksmaino laikmetu, vispirms ar monumentālu apbružātību akmens un zemes lielumos iedarbojas Mārtiņa Vilkārša scenogrāfija, Oskara Pauliņa uzmanīgās gaismu iespēles un Arta Dzērves gandrīz statiskā jeb minimāli kustīgā video grafika, kura apjož ievērojamā izmēra skatuves kuba pret skatītāju zāli atvērtās trīs augšmalas.

Tad seko Valsts akadēmiskā kora "Latvija" klusais, apcerīgais dziedājums. Kora dziedātāji sēž skatītāju zālē, izkārtoti sānu ložās. Kora mākslinieciskā vadītāja Māra Sirmā diriģējums seko komponista Ērika Ešenvalda partitūrai, un rimtais svētsvinīgums piepeši tiek pārcirsts ar dramatisku pārrāvumu, kura iedarbīgumu pastiprina celma bungu taktis sadalītais rībinājums.

Nākamais elements iestudējuma iekšējās pasaules kārtībā ir Annas Heinrihsones darinātie tērpi, kuros augsto viduslaiku periodam piederīgais stils neuzbāzīgi savijas ar mūsdienām raksturīgiem ornamentu veidojumiem, trāpīgi iezīmējot katras tautas – kuršu, leišu, vācu – atšķirības.

Visbeidzot – aktieri. Katrs tēls nodemonstrē sava rakstura darbības robežas, kuras tā arī nepārkāpj līdz pat iestudējuma beigām. Vienīgais "mainīgais elements" ir Kārļa Reijera atveidotais Indulis: viņu negaidītā mīlestība pret tālzemju meiteni Āriju ([Laura Silīna](#)) faktiski salauž, jo upuri, kas tās vārdā jānes, izrādās pārāk lieli. Prasmīgs kareivis un tālredzīgs varonis – tomēr... teju vai bērns, kurš apmaldījies krustcelēs un vairs nevar atrast palīdzīgu, sargājošu roku, kas viņu vadījusi līdz šim.

Iespējams, individuālā tragēdija šajā iestudējumā izvērsas par centrālāku dramaturģijas situāciju nekā abu mīlētāju tragēdija – proti, pakāpeniskās piespiedu atvadas no cerībām par kopīgu laimi. Taču gala nolēmums par šo divējādību jāveic katram skatītājam pašam. Katrā ziņā ir izvēle. Kas ir papildu pievienotā vērtība vēl bez stāsta izstāstīšanas divos cēlieņos ar starpbrīdi.

VAK "Latvija" līdzdalība iestudējumā virzīta pēc pieejas "mazāk ir vairāk" (*Less is More*). Ērika Ešenvalda harmoniju rokrakstu atpazīsim ātri, taču tā intensitāte (pat emocionāli saasinātākajās ainās) ir prasmīgi "savaldīta", metaforiski savienojoties ar Arta Dzērves videoprojekciju šķietamo nekustīgumu.

Varoņi jūt, varoņi cieš (te īpaši jāizceļ Matīsa Kučinska, Induļa bruņneša Uga jūtu spilgtums un Martas Marijas Gruzdovas Vizbulītes dabas bērna naivums un dvēseles dzidrumš), bet mūzika tikai daļēji pieskaņojas šīm ciešanām – arī izteiktās forte daļās paliekot nolemti pieņemoša par pasaules ritmiem un to nevērību pret mīlošu siržu pukstieniem.

Nevērīgums (vai indeference) nojaušams arī Lauras Siliņas Ārijā. Iepriekš tika uzsvērts, ka vienīgais "mainīgais elements" iestudējumā ir Reijera Indulis, un tā tas, kopumā ņemot, arī paliek. Tomēr arīdzan Ārijas patībā ieraugām spīvumu un lielas nācīgas piederības stiprināto pašapziņu, kurš, kaut ne spilgti, tomēr manāmi kontrastē ar jaunās sievietes juteklisko trauslumu lugas iesākumā. "Un pareizi ir," varētu sacīt sadzīvīskā izteiksmē. Pārlietu idealizēts Ārijas tēls atņemtu tam dabisko dzīvīgumu, kuru taču veido ikvienam indivīdam raksturīgās pozitīvās un negatīvās iezīmes.

Interesants pārdomu motīvs saistās ar Ārijas jūtām pret Induli: viņas gluži vai zinātniskās fantastikas romānam piederīgais tēls ar sudrabainu, piegulošu gērbu, zābakiem uz pusaugstām zolēm un koši blondu, kupli krītošu un bizēs vītu matu rotu veido drīzāk humanoīda, cilvēkveidīgas radības iespaidu, kuru vēl vairāk paspilgtina pašapzinīgā gaita un valoda. Jā, acis iegailas vai nu piepešā jūtu karstumā, vai pildās ar asarām saduguma mirkļos, bet kopumā Ārija ir patiešām kā viešņa nevis no citas cilts vai tautas, bet jau pavisam no citas planētas.

Un šis iespaids ietekmē arī to, kā uzlūkot viņas mīlestību pret kuršu vadoni Induli. Šķiet, ka Ārija mācās mīlēt, kas pati par sevi ir normālas cilvēciskās pieredzes sastāvdaļa, bet šoreiz "apgūstamā tēma" meitenei šķiet īpaši sveša un varbūt pat neorganiska. Te vietā būtu piesaukt Lika Besona visai populāro piedzīvojumu filmu "Piektais elements" (*Fifth Element*, 1997), kurā par cilvēka jūtu pasauli un tās izpausmēm no Brūsa Vilisa atveidotā gaisa taksometra šofera-dēkaiņa savas mācības guva Milas Jovovičas varone Lelū, Piektā elementa mākslīgi radītā Augstākā būtne.

Tikām Indulim, kā jau iezīmēts iepriekš, mīlestība ne tik daudz ir jāmācās, kā ar to jācīnās. Citējot precinieku Didzi no Raiņa lugas "Pūt, vējiņi!":

Didzis – Velns to Barbu, velns to Zani!

*Jūs, meitieši, maitājat
Staltāko daugavieti.*

Induļa iekšējo plosīšanos starp savas tautas mērķu sasniegšanu un derību Visaugstākā priekšā ar sievieti, kuru viņš mīl, iezīmē šāds lugas fragments:

Ārija – Ak, saldā mīla nezin robežas!

Indulis – Tā mīla mani lauž, i tevi laužīs,

Es labāk gribu pašu mīlu lauzt:

Kam sniecas vienot to, ko liktens šķir,

Un pašus vienojamos samaļ pirmos?

Kā to uzsver literatūrzinātnieks Benedikts Kalnačs, "Indulī un Ārijā" apvienojas psiholoģiskais, sociālais un filozofiskais tēlojuma līmenis, kas savieno vēstures notikumu tēlojumu ar nākotnes ideju atklāsmi: "Autora un tēlu domas kavējas pie tautas likteņa perspektīvas, uzsverot, ka kurši nākotnē kļūs par latviešu tautas sastāvdaļu un "caur gadu simtiem latvju vanags skries".

Neraugoties uz grūtībām, ar kurām jāsastopas, un dramatiskiem upuriem, Rainis latviešu nākamību redz to tautu ielokā, kas vienosies visapkārt Baltijas jūrai.

"Indulis un Ārija" ir viena no tām Raiņa lugām, kur humānisma idejas un nākotnes cilvēka tēma izskan visplašākajā mērogā." [ii]

Lai iezīmētu šo nelokāmo ticību nākamībai, Indulim ieņemam no Raiņa puses tiek "nolikts" Mintauts (Mindaugs) – bargs un stingrs leģions vadonis, kura nolūks ir ar spēku apvienot dažādās ciltis vienotās Lietuvas mērķim. Tomēr Indulis neredz kuru piesaisti vienas milzu valstiņu savienības izveidē un stingri tam stāv pretī, tracinot pašapzinīgo un uz varas augstumiem allaž lūkojošo Mintautu. Šī tēla atveidē izcils ir Ulda Anžes devums. Vadonim ierodoties uz skatuves, šķiet, tiešām pašķiras pulki, kaut arī apkārt vien tikai saujiņa cilvēku...

Arī Jura Lisnera komturs un Ivara Kļavinska bruņinieks Kuno vieš augstprātīgu un "pāri ļaužu galvām" redzošu areālu, kas pārmet laipu cauri gadsimtiem no viduslaikiem uz mūsdienām, aicinot padomāt, kur šādu attieksmi varam pieredzēt šodienas plašajā politiskajā vidē. Ar savu klātbūtni lugas darbības telpu pārliecinoši ievibrē un starp dzīvo un garu pasauli izklaidēti dreifē Līgas Zeļģes attēlotā svētnīcas kalpotāja Tuše.

Vēl jāpiemin Pudiķis ([Gundars Grasbergs](#)), kurš ar spēcīgu joni vēršas pret iekarotājiem un pret visu, kas varētu apdraudēt kuršu intereses. Un šādus draudus viņš nenoliedzami saskata arī Induļa mīlestībā pret Āriju, kas viņam ir nepieņemama.

Gundara Grasberga aktiera pamata tipāžs Pudiķa atveidei šķiet tieši kā uzliets un, pateicoties teju vai tēva un dēla attiecībām viņa un Induļa starpā, pastiprina vienotības svētās, nesaraujamās stīgas, gar kurām vienā brīdī "izdomājusi grābstīties" svešzemju (faktiski ienaidnieku!) daļava.

"Ir jāmodina tautu gulošs gars," Indulis saka Mintautam tuvāk lugas izskaņai. [Indra Roga](#) ar radošo komandu savu artavu modināšanas darbā ir paveikusi.

Uniepriekšparedzamība, ka režisorei tas izdosies, šoreiz devusi arī idejisku iedvesmojumu un, kaut arī caur traģēdijas prizmu, – garīgu pacēlumu.

[i] Komturs – bruņinieku ordeņa pils, arī tās garnizona un komturijas priekšnieks. Komturija – bruņinieku ordeņa pils novads, pārvaldes iecirknis. [ii] Nacionālā enciklopēdija.